

Vestuvinių apgiedojimo sutartinės

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

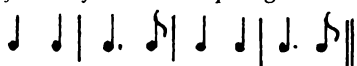
Kalbėdami apie sutartines, paprastai atkreipiame dėmesį į jų formos stabilumą, įvairių darinių simetriją, gausius garsiažodžius, su jais susijusias ritmo formules ir pan. O vestuvių apgiedojimų sutartinės lyg ir neatitinka šių kانونų, sudaro atskirą giesmių grupę, kurią ir ėmiausi plačiau tyrinėti.

Vestuvių apgiedojimo sutartinių tekstų užrašyta per 250, o melodijų – tik apie 50, tad išvadas daryti sunkoka. Tačiau remiantis daugiausia šių sutartinių užrašiusio Adolfo Sabaliausko (2; VI) teiginiu, jog dauguma jų atliekama vienu būdu (t.y. – dvejinį), bei žymios giesmininkės Viktės Našlėnienės tvirtinimu, jog ta pačia melodija *dvejios* apgieda svočia, piršlį, svotus ir kitus (SIS II; 726), galima manyti, kad būtent *dvejinėmis* daugiausia ir buvo apgiedami vestuvių veikėjai. Taigi pirmiausia apie *dvejines*.

Dvejinės sutartinės kol kas nėra pakankamai rimtai tyrinėtos. Pirmiausia, matyt, dėl to, kad jos neturi kitoms sutartinėms būdingų priegiesmių. Antra priežastis – daugelio dvejinį iš pažiūros gana išvystyta forma (tiek teksto, tiek ir melodijos) liudija vėlyvesnę kilmę. Taigi archajikos tyrinėtojams jos lyg ir ne tokios aktualios. Kai kurių dvejinį melodijų užrašymai primena vos ne profesionalių kompozitorių partitūras. Tokios iš pirmo žvilgsnio atrodo ir *apgiedamosios dvejinės*.

Tačiau detaliau paanalizavus aiškėja, jog tos ilgos melodijos – tai mažų atkarpėlių nenutrūkstanti virtinė, atspindinti neretai astrofinę sandarą. Būtent melodijos padeda atkurti daugelio tekstų astrofinę struktūrą. O teksto eilutės dažnai išskaidomos po dvi (tarsi tai būtų dveilčiai). Pvz., V. Našlėnienės (Galvokų k., Papilio vls., Biržų aps.) pasta ba liudija, kad sutartinė „Koki čia svočia“ (SIS II, 1008) giedama ta pačia gaida kaip „Ko svotas pūkščia“, bet pirmoji pateikta dveilių forma, antroji – astrofine.

Dar dažnesni atvejai, kai dvi eilutės suvedamos į vieną (tuo be reikalo padidinant skiemenų skaičių eilutėje), t.y. vietoje 4 skiemenų eilutėje atsiranda 8. Teoriškai tai įmanoma (sutartinės 2/4 metras nesugriūna), tačiau toks dvejų taktų ritminių verčių susmulkinimas, kaip liudija gausūs pavyzdžiai, nebūdingas: giesmininkės pasirenka kitas ritmines struktūras, atitinkančias ne 8, o 4 skiemenis, pvz., *juo-da juo-da // kaip či-go-nė*:

Skiemenų (kaip ir kirčių) skaičius apgiedojimų dvejinėse yra nepastovus – svyruoja nuo 4 iki 7 (kartais – 8).

Pasak L. Saukos (9; 38), toks reiškinys susijęs su *sintaksine kalbos struktūra*. Tai pačiai *sintaksinei intonacinei* sistemai priklauso ir kiti rečituojami kūriniai – raudos, pasakų dainuojamieji intarpai ir pan., t.y. *tie*, kurių atlikimo (arba kūrybos) procese vyrauja *improvizavimas*. Būtent su tuo susiję ir vestuvių apgiedojimų ritmo pokyčiai, eiliavimo laisvumas, sąlygojantis storžieviško humoro vientisą tiradą. Pasak L. Saukos, „nusitveriami išraiškos forma pati laisviausia, patogi *lotinei improvizacijai*“ (9; 106).

Taigi apgiedamosios dvejinės įsipina į *bendrą astrofinių*, t.y. pačių *elementariausių folkloro kūrinių* klodą. Be abejo, greta tokių grynai improvizacinių žanrų kaip raudos ar dainuojamieji pasakų intarpai sutartinės atrodo žymiai ritmiškiau organizuotos. Galbūt tai susiję su grupinio giedojimo tradicija, su kontrastine polifonija, pagrįsta vien *sekundų sąskambiais* (apie stabilesnę, organizuotesnę ritmą sekundinėse pietvakarių Bulgarijos diafoninėse dainose, lygindami su kitomis, rašo ir bulgarų etnomuzikologai (1; 180).

Palyginimui siūlyčiau vieną iš V. Našlėnienės pagiedotų dvejinį – „O kokia čia marti“ (SIS II, 914). Viename iš balsų nuolat kartojamas tas pats ritminis intonacinis motyvas: užtęstas viršutinis tercijos garsas – pereinama sekunda – prima. Panašūs tercijos (kartais ir sekundos) ritminiai užtesimai būdingi tų pačių vietovių (Nemunėlio Radviliškio, Biržų, Papilio, Vabalninko) *improvizaciniams* terctoninės struktūros kūriniams: ripavimams, pasakų intarpams, vaikų dainelėms, raliavimams, ridavimams ir pan. (apsiribojau tik nedideliu kiekiu pavyzdžių, sudėtų greta viens kito A. Sabaliausko 1916 metų dainų melodijų rinkinyje: SbG 428, 441 ir kt.).

SIS II, 914

Two staves of musical notation in 2/4 time. The first staff has a tempo marking of 126. The lyrics are: 'O ko-kia čia mar-ti, juo-da ko-kia ne mar-te - lė: kaip či-'. The second staff continues with: 'juo - da, tu - ni gal-ve- lė kaip juo-ga - nė'.

dy-ug, lig slenkis-ėiu di-du-ma. Ći-ey- kai
lig pie- tai dūi-tu- mū.

muš- ti, rip- kai ki-di- nē- ti, po miš- kuz
Po miš- kuz

ku- rap- kė- lėm va- ri- nē- ti
ku- rap- kė- lėm, loj, va- ri- nē- ti.

SbG 428

A- le- na se- se, A- le- nyt, A- le- nyt:

Kė- ti- na man' po- nos' jau- gi p' jau- ti. 'jau- gi p' jau- ti.

Kry- kyj' jo- niu- kai ęro- li, kry- kyj' ęa- sa- kyk po- nuj, kry- kyj'!

SbG 441

Ra- lio, ma- no jau- ěiu, Ra- lio, kaip po- nai- ti,

Ra- lio, ma- ra ar- ti. Ra- lio, ra- lio!

Galima pastebėti, jog beveik visų šių atkarpėlių tiek ritminė, tiek intonacinė struktūra žymiai laisvesnė, nors skiemenų skaičius bei jų kitimas eilutėse panašus kaip ir minėtoje (SIS II, 914) sutartinėje (kinta nuo 4 iki 8). Apertajam sutartinės balsui tarsi neleidžia išklysti iš kelio antroji melodija, turinti *organizuojančią* ritmo intonaciją ♪ ♪ ♪ (beje, minėtoje ritminėje figūroje ♪ ♪ ♪ pirmąsias dvi aštuntines visoje sutartinėje apjungia vienas skienuo, t.y. aštuntinės sulyguojamos, o kai kuriuose kituose V. Našlėnienės pagiedotuose tos pačios melodijos variantuose šio ritminio susmulkinimo iš viso nebelieka – vyrauja ketvirtinės, pvz., SIS II, 1117, 1014 – “Ko svotas pūkšcia”).

Ko svo- tas pūkš- ěia, ko svo- tėl- ěs pūkš- ěia?

Jė- ve- ěie- ma wo- to pil- ve- ěi. Ći- ě- ě!
Jė- ve- ěie- ma svo- to pil- ve- ěi. ěy- ěio. Ći- ě- ě!

Šioje sutartinėje beveik negalima kalbėti apie tipišką chorėją ♪ ♪ ♪, nes labai jau ryškiai kalbos kirtis krinta ant pirmojo, o ne ant paskutiniojo garso. Taigi nepaisant išorinio panašumo, minėti vestuviniai apgiedojimai visgi aiškiai skiriasi nuo kitų rečituojamų kūrinų.

Galima išskirti *kitą* dvejinų grupę, kurioje jau daugiau *organizuojančių* ritmo elementų. Minėtasis ritmas ♪ ♪ ♪ atsiranda pratęsdamas eilutę, pakartodamas paskutinį žodį du kartus. Kai kuriose sutartinėse toks pakartojimas atsiranda tik tam tikrose vietose (pvz., SIS II, 1153 „Tu piršlali rudaky rudaky“ – pradžioje; SIS II, 1076 „Mūsų Mariute“: „kurie biesai pasake, pasake, visi svotais sulėke, sulėke“ – pabaigoje ir pan.), kitose giesmėse jis jau tampa pastoviu, užbaigiančiu kiekvieną eilutę (SIS II, 1084 – „Atjok, svotai, vasarą, vasarą“).

SIS II, 1076

Mū- sy Ma- niu ————— tē va- kar da- zē
Mū- sy se- niu ————— lē va- kar mu- sē

a- ěy, sen- dien ki- ta.
jau- ti, sen- dien ki- ta.

Ku- sie bie- sai pa- sa- kė, pa- sa- kė.
vi- si svo- lai su- lė- kė, su- lė- kė.
in a- le- ěi su- gė- zė, su- gė- ě.
in mė- sa- ěy su- ě- dē, su- ě- dē.

1. *It-jak, svotai, va-sa-lę, va-sa-lę.*
 2. *Aš pa-mu-šiu ma-ša-lę, ma-ša-lę.*

It-jak, svotai, vasarų, vasarų, - *Aš pamušiu mašalų, mašalų.*

Pasak L. Saukos, toks „įkyriai pasikartojantis frazės užbaigimas – savita *suformulėjusi priemonė*“ (9; 107). Šitoks žodžio pakartojimas turi tam tikrą intensyvinę reikšmę. Tą pačią eilėdaros struktūrą 4+3+3 galima rasti įvairiuose archajiškuose kūriniuose: ganymo dainelėse, pasakų in-tarpuose ir kt. Dažnai pakartojimai susiję su maldavimu, savotišku užkeikimu ar tiesiog kreipiniu (pvz., pasakoje „Eglė žalčių karalienė“ pakartojimas tampa magine formule – SbG 426).

Žel-tų vy-ze, Žel-to nel(ė) jei tu gy-vas, Pie-mo-kum-kul(s)
Jei ne-gy-vas, Krauj-o buv-kul(s) Vė-nas si-ne-lis š-žo-lė-lis(a)
An-tras si-ne-lis Uo-ry-tė-liu(s) A to lep-šė A-pu-šė-le(s)

Šitoks eiliavimas labai būdingas ir *monodiniams vestuviniams apdainavimams*, o būtent – seniausioms terctoni-nėms melodijoms (galbūt tai atspindėtų bendrą jų ir aukš-čiau minėtų dvejiniių sutartinių gyvavimo laikotarpį?). Pvz., „Duok, svocula, *sūrio*, *sūrio*“ (DzD 68), „Išlįšk, svoca, *in sienų, in sienų*“ (DzD 69) ir kt. Beje, paskutiniojo apdai-navimo pasikartojantys žodžiai: „kiek šaudzynan *varpeliu, varpeliu*, tiek svoculai *vaikeliu, vaikeliu*“ išties primena ma-ginius užkalbėjimus (vaisingumą užtikrinančią simboliką A. Vyšniauskaitė bei kiti etnologai mano esant esmine tiek vestuvių papročiuose, tiek ir folklore [11; 349, 360]).

Kita šios struktūros atmaina – vietoje pasikartojančio žodžio – *refrenas*, t.y. 4+3 + *refrenas* (taip pat trijų skie-menų). Ji būdinga daugiausia kalendorinėms dainoms. Ap-giedojimo sutartinės tokios struktūros iš viso neturi (išim-tis – trejinė „Rygailio, anos šalies svotai“, tačiau čia refre-nas sudarytas iš stambesnių ritminių verčių ♩ ♩ ♩, nebėra motorinio prado).

SIS II, 1093

1. *Ry-gai - lia, a-nas ša-lės svotai,*

2. *ei-sim, svotai, gi-rioj, ei-sim, svotai, gi-rioj*

2. *Ry-gai - lia, a-nas ša-la-lės.*
 3. *Ry-gai - lia, *ne tiek su-val-gāt.*

Beje, norėčiau grįžti prie *dvejiniių* tipo, kuriose beveik nėra chorėjinės formulės (tokių daugiausia). Jų tekstus dažniausiai užbaigia keturių skiemenų žodis ir būtent *tik tada* pasirodo pažįstama *formulė* ♩ ♩ ♩:

I balsas ♩ ♩ ♩ ♩ ||
va-ni-nė-ti

II balsas ♩ ♩ ♩ ♩ ||
tvoj va-ni-nė-ti

Ji – taip pat savotiškas visos muzikinės minties *užbaigi-mas*, įreminimas.

Kitas šiek tiek dažniau pasitaikantis apgiedojimų tipas – *trejinės*, pagrįstos teksto tos pačios eilutės *pakartojimu*. Eilėdara: 4+3//4+3; ritmas: ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ || ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ || Gana gausiuose kitų žanrų sutartinių pavyzdžiuose (dar-bo, vestuvių) ritmo formulė ♩ ♩ ♩ susijusi su tam tikru *priegiesmiu* (dobilio, laduto ir kt.), pvz.:

SIS II, 840

li-čiau ro-tų, da-bi-lia, li-čiau ro-tų, da-bi-lia.

O apgiedojimų *trejinėse priegiesmio nėra*. Pasak L. Saukos, „formos aa binariškumas labai elementarus, susidaręs astrofinės kūrybos tradicijų pagrindu. Greičiausiai ši strofa – tai kolektyvinio dainavimo būdo padarinys“ (9; 119).

Galbūt šiuo atveju priegiesmio nebuvimas susijęs su *lojojimo specifika* (t.y. vengiama priegiesmio varžtu)?

Vienoje tokių giesmių – „Kokie či svotai“ – skiemenų kaita eilutėse ypač ryški (svyruoja nuo 5 iki 7, kartais 8).

SIS II, 1027 a

Kokie či svotai,
 Kokie či svotai:

Kokie či svotai,
 Kokie či svotai:

Sulig slunksčia diduma,
 Sulig slunksčia diduma.

Vakar gane kiauulalas,
 Vakar gane kiauulalas,

Sulig piesta drūtuma,
 Sulig piesta drūtuma.

Šiandien atėja žmonėsin,
 Šiandien atėja žmonėsin.

Agurkanosis,
 Agurkanosis.

Žmonės' nebuvį,
 Žmonės' nebuvį,

Kačergų kojas,
 Kačergų kojas.

Žmonės' nežmoniaivį,
 Žmonės' nežmoniaivį.

Kai nėra priegiesmio, atsiranda didesnės teksto improvizavimo galimybės. Visos šio tipo trejinės užrašytos Ukmergės apylinkėse (Deltuvoje, Pabaiske, Taujėnuose), tik viena – „Eisim, svotai, girioj“ (keli variantai – SIS II, 1068–1072) – Biržų bei Papilio apylinkėse, tačiau jos ritmo struktūra kiek kitokia:

2. *ei-sim, svotai, gi-rioj, ei-sim, svotai, gi-rioj*

Beje, šio tipo ritminė struktūra (kada kartojama ta pati teksto eilutė) sutartinėse labai reta. Giminingos struktūros giesmėse paprastai būna nors keli refreno žodžiai, pvz.:

SIS I, 99 *Lioi, ko-ša ger-ve, ko-ša ger-ve, le-li-čia*

Arba visas refrenas, pvz.:

SIS I, 224 *Si-sim-se-sės, dau-no, dau-no, dau-no ty-lis.*

Įdomu, kad Pandėlio apylinkėse (Rokiškio aps.) užrašyta to paties melodinio tipo vestuvių sutartinė „Lioi, žalia rūta“ (SIS II, 810), tik jos teksto antrąją dalį sudaro refrenas:

 Lioj ža-čia rū-ta, rū-ty-tāl ža-čia-jal!

Kaip rašo L. Sauka, „tai taip pat ne kas kita, kaip pakartojimas, tik labiau kanonizuotas, per visą tekstą vienas“ (9; 120). Tai lyg ir patvirtina ankstesnę mintį, kad priegiesmis šiek tiek varžo apgiedojimų teksto improvizavimą.

Visos šios trejinės, kaip minėjau, neturi priegiesmių (tai „įprastoms“ trejinėms nebūdinga). Galbūt palaipsniui pakito pats jų giedojimo būdas (galima prielaida, kad tai buvusios *dvejinės*)? Šią problemą dar reikėtų giliau patyrinėti.

Kitos apgiedamosios *trejinės* jau labiau išvystytos formos, matyt perėmusios kitų žanrų melodinius tipus. Tokios yra „Pelėda pelėda rudagurklala“ (SIS II, 1079; Papily) – pgl. linarūtės sutartinės „Linoda linoda linogaudala“ (SIS I, 425; Kupiškis) bei „Čiulada čiulada čiuladytėla“ (SIS I, 427; Papily):

SIS II, 1079

 Pe-li-da, pe-li-da nu-da gurk-le-li.

 Ma-ic no-te-lis pe-lė-dos gurk-le-liov.

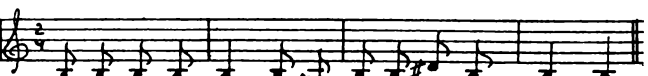
SIS I, 427

 Ču-la-da, ču-la-da, čiulady-tė-le.

 As ta-ve ve-siu. Še-ke-te-kė-siu.

SIS II, 1120

„Lindo lindo svotelis per žabinę tvorą“ (SIS II, 1120; Papily) – pgl. „Kat katinėli, juodausėli“ (SIS II, 277, 278; Taujėnai), „Išvedėmo ožėli“ (SIS III, 1385; Salamiestis):

 Lin-da, lin-da svo-te-lis per ža-bi-nę tvo-rą.

 Ja-ta-to, kaip ne-gra-ėu, ta-ta-to kaip ne-gra-ėu.

SIS I 277

 Kat, ko-ti-nė-li juo-da juo-se-li,

 ta-ta-to, ar tau-gia-ėu, ta-ta-to, ar tau-gia-ėu?

„Žiba žiba“ (SIS II, 987; Taujėnai) – pgl. „Trep trepo, lelijo“ (SIS III, 1314; šokama; iš Taujėnų); „Eglala aukštuola, ladūto“ (SIS II, 561; Taujėnai). Šiam melodiniam tipui artima ir vestuvinių apgiedojimo „Lioi lylio, ratilio, nevalgęs svotelis devynias dienas“ (SIS II, 1086; Papily) melodija:

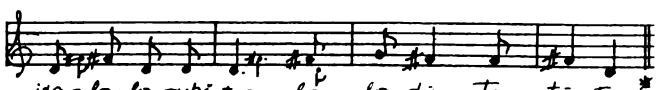
SIS II, 987

 Ži-ba ži-ba, ži-ba ži-ba,

 ži-ba svo-čios ke-pu-ėe-la, lioj, pa-ži-bė-ja.

SIS II, 561

 1. Jog-la-la aukš-tuo-la, la-dū-to,

 jog-la-la aukš-tuo-la, la-dū-to tū-to.

Panašu, kad analogiškai „klaidžiojo“ ir refrenas, pvz., „Tu svotelė, ridulio“ (SIS II, 1077; Pandėlys) priegiesmis „trys bičiu dobilio“ galbūt pasiskolintas iš giesmės „Galū lauko liepela“ (var. SIS II, 762–768; Kupiškis). Beje, kiti minėto vestuvinių apgiedojimo variantai – ne trejinės, o dvejinės.

Šiuo metu sunku pasakyti, ar minėtas reiškinys (melodijų ir tekstų persipynimas) susijęs su tam tikrose apylinkėse (pvz., Taujėnų) vyravusiais melodiniais tipais, ar su konkrečios giesmininkų grupės pamėgtomis melodijomis, ar su ritualinio peikimo, išreiškiančio skirtingų giminių apeiginių priešiškuumą, funkcijos praradimu vėlyvesnėje sutartinių gyvavimo stadijoje.

Be aukščiau išskirtų vestuvinių apgiedojimų grupių, yra ir keli pavieniai pavyzdžiai, šioje (o ir kitose) funkcinėje grupėje neturintys analogų. Vienas jų – vienintelė *keturinė* (SIS II, 1085), bet ir ta netipiška. Pasak giesmininkės K. Križanauskienės (Krauklių k., Nemunėlio Radviliškio vls, Biržų aps.) ji *dviejos* giedama. Tačiau turime vėl ne kanoninį,

o kontrapunktinį dviejų giesmininkų giedojimą: viena visą laiką renka žodžius, o kita gieda priegiesmį:

SIS II, 1085

Įdomu, kad šio apgiedojimo vieno iš balsų partija susideda vien tik iš minėtos chorėjo ritminės figūros ♪ ♪ ♪ (beje, ji yra ir kito balso partijoje, tik šiek tiek pakeista). Galima spėti, kad šioje giesmėje taip ypatingai ryškiai išreikštas ritmo motorinis pradai iš tiesų galėjo būti susijęs su kažkokiais judesiais ar veiksmais (apie tai galbūt liudija ir viename balse vis pasigirstantis žodelis „taukš“, keliantis asociacijų su mušimu, beldimu, tryptelėjimu ar panašiu garsu sukėlimo būdu).

Čia galima prisiminti ir polifoninę skudučių bei ragų muziką, kurioje minėta ritmo formulė yra daugelio kūrinų pradinis, t.y. organizuojantis, motyvas (juo pagrįsta vieno iš muzikantų partija), pvz.:

Įdomu, kad skudučių kūrinys „Eitinė“ (PLLIM, 36), susijusiam, kaip liudija pavadinimas, su judesiu, minėtos riminės formulės negroja nė vienas iš dviejų muzikantų. Ji susidaro tik susijungus dviems skirtingo ritmo skudučių partijoms (tuo būdu abu muzikantai kartu kuria vieningą akcentuotą žingsniavimo ritmą). Taigi galima manyti, kad vestuvinio apgiedojimo „Tu svotel, tatato“ labai ryškiai ir tolygiai akcentuota ritmika ir gausūs priegiesmio garsiažodžiai „tatato“ (jie, beje, ypač būdingi verpimo, avizapjūtės ir kt. darbų sutartinėms, o ne vestuvinių apgiedojimams), matyt, atspindi ne „pliką“ lojojimą, o susijusį su kažkokiais judesiais bei vienokiu ar kitokiu triukšmingų garsų išgavimu (kaip rašo etnologė A. Vyšniauskaitė, „triukšmas papročiuose – vienas iš būdų apsiginti nuo piktą“ (11; 303); galbūt šiuo atveju – nuo priešiškos jaunikio giminės). O gal čia galima būtų ieškoti ryšio su žodiniu šaudymo pamėgdžiojimu: pasak A. Vyšniauskaitės, A. Niemi'o ir kitų tyrinėtojų (11; 311. 5; 422, 431), kai kuriose Lietuvos vietovėse, pasitinkant jaunikio pulką, buvę šaudoma, bet jau XIX a. tas paprotys išnykęs. Šiaip ar taip, šis svoto apgiedojimas vertas daugiau dėmesio.

Kitų giesmių – nepilni arba netikslūs užrašymai („Svočiula pumpure“ – SIS II, 996 – tik viena melodija, greičiausiai tai vienas iš dvejinės balsų; „Svočiutėla, ne savo, ne savo“ – SIS II, 988 – asimetriška forma, per daug išplėstas priegiesmis primena homofoninius variantus ir pan.). Šie pavyzdžiai (panašių yra ir daugiau) turbūt liudytų aptariamojo žanro degradavimą.

Po tokių trumpų pastebėjimų galimos kai kurios išvados.

Tipiškiausia vestuvinių apgiedojimų forma – *astrofinės dvejinės*. Tai liudija ne tik gausūs jų užrašymai, bet ir dviejų ryškiausių giesmininkų – Onos Smilgienės (Gavėniš-

kio k., Papilio vls., Biržų aps.) bei Viktorės Našlėnienės – pasisakymai. Vertingi A. Sabaliausko apgiedojimų melodijų paaiškinimai (visos giedamos beveik vienu būdu, var-tojant tai formą a, tai b, tai c... arba tik dvi iš jų, ar tris [2; VI]), pvz.:

Apgiedojimų dvejinų melodijos šiek tiek skiriasi tarpusavyje: priklauso arba nuo individualios giesmininkės (pvz., V. Našlėnienės variantai), arba nuo gyvavimo apylinkės (pvz., Pandėlio dvejinės – be sinkopių ritmo). Prisiminus L. Saukos mintį, kad melodija kai kada virsta „tik muzikiniu fonu laisvai besiliejančiai poetinei improvizacijai“ (9; 115), galima teigti, kad vestuvinių apgiedojimų melodija labai apibendrinta (keliems melodiniam tipams taikomi įvairiausi tekstai).

Apgiedojimų dvejinų senumą atspindi ne tik sintaksinė intonacinė eilėdara, bet ir jų tekstų mitologiniai vaizdiniai (anos šalies svočia – trigurklala, vienam gurklaly – katė su kačiukais, kitam – pela su peliukais, trečiam – kala su kaliukais; anos šalies svočia tai daug suvolgo, daug suragauja: kiaulalį šeriuotų, ožkelį raguotų, dvejį tricigį kumeliuką). Toks hiperbolizavimas neatitinka pastarųjų amžių estetikos normų. Kaip rašo L. Sauka, „vaizdų sistema, polinkis į nai-vią epinę fantastiką rodo ankstyviesiems laikotarpiams būdingo meninio mąstymo pėdsakus“ (10; 108). Svetimos giminės išjuokimuose jaučiami, anot L. Saukos, kadaise eg-zogamijos nulemtų pažiūrų tolimi atgarsiai (10; 24).

Nepaisant apgiedojimų akivaizdaus improvizacinio prado, panašūs teksto motyvai kartojami, apgiedant įvairius vestuvių veikėjus; be to, jie gana dažnai sutampa skirtingų vietovių sutartinėse. Toks teksto motyvų bei aptartųjų melodinių tipų pastovumas, matyt, liudija apeiginę apgiedojimų kilmę. Be kita ko, vieną iš apgiedojimų teksto motyvų galima rasti piemenų dainelėje, kur jau atsiranda socialinių gaidų:

Kieno ti ganou, do do,
 Tai mūsų pono, do do,
 Mūs nevidono, do do,
 Ilgaliežuvio, do do,
 Kiaurakepurio, do do,
 Nupjaut liežuvį, do do,
 Užlopyt kepurį, do do.
 (ČLD, 38)

Plg.:

Piršlys melagis,
 Ilgaliežuvis,
 Kiaurakepuris.
 Nupjauk liežuvį,
 Užklok kepurį.
 (SbG, 1147; Papilys)

Beje, prof. A. Niemi's, tyrinėjęs baltų ir ugrofinų kontaktus, minėtąjį piršlio – „kalės liežuvio“ bei kitus archajiškus tekstų motyvus (apie nušautą briedį ir jo dalybas; svotus, surijusius kiaulę su visais šeriais; marčios galvą, akis, dantis ir pan.) randa tarp vestuvių dainų gana dideliuose plotuose (Estijoje, Ingrijoje, Suomijos ir Rusijos Karelijoje bei Hiamėje), jo nuomone, daugeliu atveju „lietuvių daina yra davėja, o ne ėmėja“ (4; 584, 587).

Galima prielaida, kad vestuvininkų apgiedojimų *dvejinių* tiek teksto laizdų sistema, tiek ir pačia eilėdara (vyrauja 5–6 skiemenų eilutės) yra galbūt net senesnės už pietryčių Lietuvos archajiškiausius monodinius vestuvininkų apdainavimus, kuriems būdinga trimis skiemenimis pailgėjusi eilutė (t.y. žengiama dvieilių link). Matyt minėtos dvejinės galėjusios gyvuoti jau baltų – finų bendrumo epochoje (I tūkst. pr. Kr. pab.). Apie tokią galimybę liudija runoms (arba net ikinuminio periodo folkloro sluoksniui, kurį išskiria estų etnomuzikologė I. Riutel [8; 65]) artima melodika, forma (konstravimo principai), eilėdaros, teksto ir melodijos santykio ypatumai bei tekstų motyvai (beje, kai kurių Hiamės runų tekstų vaizdinių, pvz., apie nušauto briedžio dalybas, pirmtakais A. Niemi's mano esant sutartinių tekstus (4; 589).

Dvejinių apgiedojimų išlikimas iki XX a. liudija apie užsikonservavusią archajišką tradiciją. Sunku pasakyti, kodėl populiariausias vestuvių apgiedojimų būdas – būtent dvejinės. Atrodytų, kad paprasčiausia būtų giedoti trejinių (kanono) būdu: viena renka tekstą, t.y. kuria, o kitos – pakartoja tą patį iš paskos. Giedant kontrastinės polifonijos principu – dvejinį būdu, atrodo, sunkiau improvizuoti. Tačiau, pasak giesmininkų, jos mokėjusios puikiai viena prie kitos prisitaikyti: anot S. Paliulio, V. Našlėnienė, nemokėdama giesmės, padėjo giedoti Stakionienei, ir joms puikiai pavykę (3; 381). S. Paliulis prisimena ir savo mamos E. Paliulienės pasakojimą (3; 417), jog merginos taip buvo įgudusios sutartines giedoti, kad į sutartinės melodiją įpindavo kokių tik norėdavo žodžių (Kartą „mergina, sutartines šokdama, pastebėjo, kad kita mergina iš pečiaus slaptai išsitraukė dešrą. Ji šokdama jai ir užgiedojo: „Kū tu či juodu, ilgų ištraukei?“ O ta, lyg niekur nieko, jai atgiedojo: „Cit, sesiul, nesakyk, ir tau pusį duosiu“):

№ 120 „Pirmoji paklausa“ PLLIM 365

Antroji atsaka

Galima manyti, kad apgiedančiosios buvo tikros tos srieties *specialistės* (t.y. meistriškai improvizavo tam tikrų melodijų ir tekstų normose). Tokią mintį inspiravo vienos iš ugrofinų tautų – mordvių – vestuvininkų apdainavimai, jų atlikimo tradicijos (drįsau priartėti prie jų, remdamasi ugrofinų kontaktų II tūkst. pr. Kr. pab. tyrinėjimais [6; 501], atskleidžiančiais minėtų ryšių pėdsakus vestuvių papročiuose, dainų tekstuose ir pan.). Taigi mordvių (ypač *mokša* etninės grupės) vestuvėse specialias peikimo dainas *pariaftomat* dainuoja dainininkų grupelės iš jaunosios ir jaunikio pusės. Buvo specialiai kviečiamos būtent šių apdainavimų atlikėjos *pariaftomat rangijicht* (kurios *šaukia* vestuvininkus apdainavimus). Vienos jų atstovaudavo jaunojo, kitos – jaunosios giminei (dvi skirtingos dainininkų grupės tarsi varžosi). Už apgiedojimą joms atsilygindavo tokiomis pat dovanomis, kaip ir kviestiams muzikantams (7; 17, 18). Minėtos dainos yra heterofoninės arba polifoninės (burdoninio tipo), gausiais sekundų sąskambiais primenančios sutartines (šopų Bulgarijoje, setų Estijoje bei Polesės Ukrainoje ir Baltarusijoje etnografinių sričių panašūs vestuvininkų apdainavimai taip pat susiję su seniausiomis daugiabalsumo formomis bei sekundiniais sąskambiais).

Beje, mūsų kaimynystėje – Latvijoje – dar iki šių dienų gaji vadinamoji giesmių karo (*dziemų karš*) tradicija: kelioms dainininkėms tęsiant burdoninį garsą, vedančioji nepaprastai laisvai čia pat kuria „lotinį“ tekstą, po kurio jai dar kūrybiškiau stengiasi atkirsti kita vedėja: Galbūt tokio dviejų priešiškių giminių lojimosi būta ir pas mus. R. Niemi's, aprašydamas Papilio apylinkių vestuvių papročius, pastebi, jog sekmadienio rytą jaunosios namuose susirenka kaimynės moterys bei merginos ir pradeda dainomis šaipytis iš jaunojo, o kai jaunąją atveža į jaunikio namus, kaimynai tyčiojasi iš jaunamartės ir giria jaunąją. Taip pat apdainuoja ir visus vestuvininkus (apdainuotojos stovi aplinkui stalą; tai išimtinai moterų darbas) [5; 413]. Priešiškos pusės (kaip liudija artimų tautų analogai), matyt, galėję tarpusavy lojotis ir vienos kurios pusės namuose. To pėdsakų galbūt užsilikę labai originaliai atliekamoje (vienintelėje tokio pobūdžio) sutartinėje „Suminjojo geri svečiai“ (SIS II, 825):

SIS II, 825

2. Ši-mai si-ais iš-ge-čiai, čiū-to

3. Či-ai si-ais o-že-čiai, čiū-to

Viena giedotoja (ji galėjo atstovauti vienai kuriai giminei) gieda giriamąjį tekstą, o kita (galbūt priešiškos giminės atstovė) visą laiką tik peikia, prieštaraudama pirmajai. Be pertraukų vykstant šiam dviejų giedotojų dialogui, kiekvienai iš jų refrenu „čiūto“ atitaria trečioji giesmininkė. Toks savotiškas žodžiavimasis labai artimas latvių „giesmių karui“.

Taigi galima manyti, kad baltų bei ugrofinių vestuvių veikėjų apgiedojimai galėjo susiformuoti panašiu laikotarpiu (galbūt apie I tūkst. pr. Kr. pab.) kaip apeiginio dviejų giminių priešiškumo žodinė bei muzikinė išraiška. Vestuvininkų apgiedojimai įvairiose tautose priklausę *senajam daugiabalsumo (arba monodijos) sluoksniui*. Be to, jie dažnai turėję savas melodijas bei tam tikrus kanonizuotus tekstus, kadaise susijusius su *magine funkcija*. Pasak mordvių folkloro tyrinėtojo N. I. Bojarkino, labai gausūs peikimai, skirti jaunajai, senojoje mordvių pasaulėžiūroje suvokiama kaip maginė apsaugos priemonė. Pačių atlikėjų aiškinimu, „kuo daugiau per vestuves peiksi jaunąją, tuo mažiau ją peiks anyta su šešuru“ (7; 18). Galbūt kiekvieno vestuvių veikėjų apgiedojimas, kuo daugiau išjuokiant jį (kaip žinoma, ir juokas – viena iš apsaugojimo priemonių), galėjo būti susijęs su jo apsaugojimu nuo pikta.

Dar lieka vienas atviras klausimas: koks yra *refreninių sutartinių* (o kartu ir senųjų kalendorinių giesmių) bei *berefreninių* dvejetainių chronologinis santykis? Daugelis tyrinėtojų sutartinių priegiesmių garsiažodžius mano esant akivaizdžiausiu šių giesmių archajiškumo įrodymu, kurį patvirtina ir sinkretiškas ryšys su taipogi sena melodika bei choreografija. Kaip tad su *berefreniniais* apgiedojimais, kurių eilėdaros, pasak L. Saukos, dar nevaržo refreno rėmai? Ar galima kalbėti apie apgiedamųjų dvejetainių chronologinį pirmumą?

Prisiminkime, kad visgi jos atspindi tam tikrą *specifinį*, su šnekamąja kalba labai glaudžiai susijusį, muzikinio folkloro *sluoksni*. O *refreninės* giesmės galbūt buvo susijusios su labiau išreikštu *ritminiu prad*u (su judesiu). Šių abiejų grupių *sutartinių muzikos ypatybės* iš esmės nesiskiria: išlieka motorinis judėjimas, dažnas sinkopių ritmas, sekundiniai sąskambiai ir t.t. Taigi jos (kaip ir skudučių bei ragų polifoninė muzika), nors ir išreiškia skirtingus pradus („kalbos“ ir „ritmo“), matyt, atstovauja *vieningam* senojo polifoninio daugiabalsumo *klodui*.

Šias mintis patvirtina ne tik minėtieji L. Saukos dainų eilėdaros tyrinėjimai, bet ir estų etnomuzikologės I. Riuitel pastebėjimai apie Baltijos jūros suomių–ugrų *runas*: „runų dainose galima išskirti žanrus, susijusius visų pirma su pasakojamuoju, žodiniu, prad (tai lyrinės, epinės, vestuvių ir kai kurios kitos apeiginės dainos), ir tuos, kurie susiję daugiausia su judėjimo ritmu, veikiančiu melodijų prigimtį (lopšinės, sūpuoklinės, kai kurios darbo dainos). Pirmojoje grupėje vyrauja melodijos, artimos pasakojamosios frazės kalbinei intonacijai, o kitoje sutinkamos kitokio tipo melodijos“ (8; 16).

Taigi ir šių dar gana paviršutinių tyrinėjimų objekto – vestuvininkų apgiedojimo sutartinių – išskirtinumas, matyt, susijęs ne su kitu pagal chronologiją gyvavimo laikotarpiu, o su pačia jų *funkcija*, t.y. *apeiginių vestuvių veikėjų apgiedojimu (aplojimu)*.

SUTRUMPINIMAI:

- ČLD – Lietuvių liaudies dainos. Rinktinė / Paruošė J. Čiurlionytė. – V., 1955.
DzD – Džukų dainos / Sudarė ir paruošė D. Račiūnaitė. – V., 1983.
SbG – Lietuvių dainų ir giesmių gaidos / Lietuvos šiaurės rytuose surinko A. Sabaliauskas. – Helsinkai, 1916.
SIS I–III – Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. – V. – I, II. – 1958, III. – 1959.
PLLIM Lietuvių liaudies instrumentinė muzika / Sudarė ir paruošė S. Paliulis. – V., 1959.

NUORODOS:

1. Каранлыков Л. О. О некоторых музыкальных особенностях шопской двухголосной песни // Славянский музыкальный фольклор. – М., 1972. – С. 163–185.
2. Lietuvių dainų ir giesmių gaidos / Lietuvos šiaurės rytuose surinko A. Sabaliauskas. – Helsinkai, 1916.
3. Lietuvių liaudies instrumentinė muzika / Sudarė ir paruošė S. Paliulis. – V., 1959.
4. Niemi A. R. Aliteracijos kilmės ir raidos istorijos papildymai // Lituaniaistiniai raštai. – V., 1996.
5. Niemi A. R. Lietuviški vestuvių papročiai // Lituaniaistiniai raštai. – V., 1996.
6. Niemi A. R. Senojo suomių runų metro kilmė // Lituaniaistiniai raštai. – V., 1996.
7. Памятники мордовского народного музыкального искусства / Под ред. Е. В. Гиппиуса, сост. Н. И. Бояркин. – Саранск, 1981. – Т. I.
8. Рюйтель И. Развитие Прибалтийско-финской народной песни (проблемы истории и типологии) // Народная музыка: история и типология (Сб. научных трудов). – Ленинград, 1989. – С. 60–74.
9. Sauka L. Lietuvių liaudies dainų eilėdara. – V., 1978.
10. Sauka L. Lietuvių vestuvinės dainos // Literatūra ir kalba. – V., 1968. – I.
11. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. Lietuvių šeima ir papročiai. – V., 1995.

Sutartinės of singing of the members of a wedding

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Considering sutartinės (ancient Lithuanian polyphonic folk songs) we pay our attention mainly to the stability of their form, the symmetry of various arrangements, the great amount of soundwords and certain rhythmic formula related to the words etc.

The most typical form of the singing of is the *astrophical doubled* (this is testified not only by a multitude of their recordings but also by the statements of the two most outstanding singers Smilgienė and Našlėnienė, and also by the explanations on the melodies of the singing of). The antiquity of the doubled is reflected not only by their syntactical–intonational versification but also by the archaic mythological images of their words. The above mentioned doubled may have existed as early as the Baltic–Finn epoch (1st millennium B. C.).

The fact is testified by the tune, the form and the basic principles of the construction that are characteristic of runes (or even of the layer of folklore of the pre-runic period, this fact is affirmed by Riuitel) and also by the peculiarities of the relationship between the versification, the words, the tune and the motifs of the poetical texts as well. (The precursors of the images of some Hiaemes runic texts Niemi considers to be the texts of sutartinės and this is the corroboration of their existence of that period.